

**şair Nef'î'nin şiirlerinde Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ
Sevgisine Yönelik Dinî Unsurların Değerlendirilmesi**

An Evaluation of Religious Elements in Poet Nafi's Poems for the
Love of Allah, Muhammad and Mawlana

İlyas PÜR

Dr., Yeniřehir Mersin Anadolu Lisesi / PhD., Yeniřehir Mersin Anatolian High
School, Mersin, TURKEY. ilyaspur@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7795-8212>

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi – Date Received	24 Ekim / October 2021
Kabul Tarihi – Date Accepted	25 Aralık / December 2021
Yayın Tarihi – Date Published	31 Aralık / December 2021
Yayın Sezonu	Aralık Özel Sayı
Pub Date Season	December Special Issue

Atıf / Cite as: Pür, İ., (2021), şair Nef'î'nin şiirlerinde Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ Sevgisi'ne Yönelik Dinî Unsurların Değerlendirilmesi/ An Evaluation of Religious Elements in Poet Nafi's Poems for the Love of Allah, Muhammad and Mawlana. *Turkish Academic Research Review*, 6 (4), 125-146. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr/issue/67631/1014274>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal iermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet şAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Şair Nefî'nin Şiirlerinde Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ Sevgisine Yönelik Dinî Unsurların Değerlendirilmesi

İlyas PÜR

Öz

Nefî, 17. yüzyılda yaşamış ve hicivleri ile ün salmış bir şairdir. Yapılan araştırmalarda genellikle Nefî'nin edebî yönü incelenmiş fakat onun Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ sevgisi ve dinî anlayışı üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma yapılırken Nefî hakkında şu ana kadar yapılan çalışmalardaki bakış açılarından farklı bir bakış açısı kullanılmıya çalışılmıştır. Araştırmada Nefî'nin şiirlerinin ve beyitlerinin araştırılıp incelendiği üç eser esas alınmıştır. Bu eserlerden Nefî'nin Türkçe Divanı ve Sihâm-ı Kazâ adlı eserleri genellikle hicivlerle yüklü olduğundan dinî konular yok denecek kadar azdır. Fakat Nefî'nin Farsça Divanı genellikle dinî ve tasavvufî konularla ilgilidir. Nefî'nin bu divanında işlediği konular tefekkür, tevekkül, Allah aşkı, Hz. Muhammed sevgisi, Mevlânâ muhabbeti ve tevhid gibi konulardır. Onun divanı incelendiği zaman en fazla aşk konusunun yer aldığı görülmektedir. Beyitlerinde aşk konusu "sevgi, muhabbet, gönül" gibi kelimelerle de işlenmektedir. Nefî, Allah ile ilgili görüşlerini şiirlerinde açıklarken "tevhid" ve "ilahî aşk" kavramlarına özellikle vurguda bulunur. Nefî'ye göre tevhid inancı imanın temelini oluşturmaktadır. Ona göre bu inanç içten gelen bir duygudur. Bu araştırmada Farsça Divan temel alınmış ve Nefî'nin dine dair düşünceleri açıklanırken bu esere bağlı kalınmıştır. Nefî'nin Osmanlı devletinin gelişim ve yükseliş döneminde yaşamış olması ve onun devrin ileri gelenleri üzerinde etkin bir rol oynaması Nefî'nin Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ sevgisi ile din anlayışının incelenmesini önemli hale getirmiştir. Bu çalışmada Nefî'nin Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ sevgisi ele alınmış ve bu kavramlar dinî unsurlar açısından değerlendirilerek bunların Nefî'nin hayatına yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı Nefî'nin hayatına yansımaları tespit edilmeye çalışılmasıdır. Araştırmanın amacı Nefî'nin Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ sevgisini dinî unsurlar açısından incelemektir. Dinsel yaşayışın davranışlar üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu öneren araştırmada literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ'nın Nefî'nin dinî yaşayışını olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Allah, Hz. Muhammed, Mevlânâ, Nefî, Din.

An Evaluation of Religious Elements in Poet Naf'i's Poems for the Love of Allah, Muhammad and Mawlana

Abstract

Nafî was a poet who lived in the 17th century and was famous for his satires. In the researches, the literary aspect of Nafî has been examined in general, but no study has been done on his love and religious understanding of Allah, Muhammad and Mawlana. Therefore, while conducting this research, it has been tried to use a different perspective from the perspectives of the studies on Nafî so far. In the research, three works in which Nafî's poems and couplets were researched and analyzed were taken

as basis. Among these works, Nafî's Turkish Diwan and Sihâm-ı Kazâ are usually loaded with satire, so religious subjects are almost non-existent. However, Nafî's Persian Diwan is generally concerned with religious and mystical issues. The subjects that Nafî deals with in this diwan are subjects such as contemplation, tawakkul, love of Allah, love of Muhammad, love of Mawlana and tawhid. When his diwan is examined, it is seen that the subject of love takes place the most. In his couplets, the subject of love is also handled with words such as "love, conversation, heart". While explaining his views on Allah in his poems, Nafî especially emphasizes the concepts of "tawhid" and "divine love". According to Nafî, belief in tawhid forms the basis of belief. According to him, this belief is a feeling that comes from within. In this research, the Persian Diwan was taken as the basis and while explaining Nafî's thoughts on religion, this work was adhered to. The fact that Nafî lived during the development and rise of the Ottoman state and that he played an active role on the notables of the period made it important to examine Nafî's love of God, Muhammad and Mawlana and his understanding of religion. In this study, Nafî's love for God, Muhammad and Mawlana were discussed and these concepts were evaluated in terms of religious elements and their reflections on Nafî's life were tried to be determined. The aim of the research is to examine Nafî's love for Allah, Muhammad and Mawlana in terms of religious elements. The literature review method was used in the research suggesting that religious life has a significant effect on behaviors. In the study, it was concluded that Allah, Muhammad and Mawlana had a positive effect on Nafî's religious life.

Keywords: Psychology of Religion, Allah, the Prophet Muhammad, Mawlana, Nafî, Religion.

Structured Abstract

Nafî was born in 1572 in Hasankale district of Erzurum. His real name was 'Umar. In addition to being known as a teacher of poetry of Turkish literature, he was also attentively interested in Sufism. He dealt to Sufi issues especially in his Persian Diwan. Nafî, dealt also with the subjects such as love for Allah, the Prophet Muhammad and Mawlana Jalâl al-Dîn al-Rûmî in his works. He expresses such deep meanings while writing his poems that it is necessary to think about it thoroughly while reading his poems. Although there is not much information about his childhood and youth, it is understood that he had good command of Arabic and Persian languages. It is known that Nafî who was famous for his satires, had a harsh temperament. He harshly satirized many of the people of his time. There are 16 qasidas, 1 tarji'-i band, 1 qit'ay-i kabira, 22 ghazals and 171 rubais in his Persian Diwan, which includes subjects related to Sufism and love. Nafî's mystical attitude is closely related to his mystical nature and his unique character is completely reflected in his poems. Nafî, who was prone to exaggeration, never found the middle way by going to extremes in his praise. His satire, which forms an important part of his poems, is a sign of his fondness for himself. Along with the exaggerations of Nafî, another important feature of his art is the harmony in his poems. He paid attention to the harmony of the subject and the harmony in the words he used and showed a great success in this regard. Drawing attention to the issues related to Sufism with a mystical style, Nafî was not a mystic poet in the real sense. The Persian Diwan and especially the rubais in this diwan are full of mystical themes.

The subjects that Nafî deals with in his rubais includes subjects such as contemplation, tawakkul, love for Allah and the Prophet Muhammad and Mawlana, and *tawhid*. When his diwan is examined, it is seen that the subject of love takes place the most. In his couplets, the subject of love is also handled with words such as "love, conversation, heart". While explaining his views on Allah in his poems, Nafî

especially emphasizes on the concepts of "tawhîd" and "divine love". According to Nafî, belief in tawhid forms the basis of Islamic creed. According to him, this belief is a feeling that comes from within. Nafî sees himself as the shining sun of the realm of tawhid. According to him, only those who know tawhid have the real love for Allah. Nafî states that he sometimes retreats to the lodge and sometimes closes himself to the church. He also states that he wanders in the realm of tawhîd. When Nafî's couplets are examined, it is seen that there are a lot of topics about divine love. While Nafî expresses divine love in his couplets, it is seen that sincere and emotional expressions occupy an important place. According to him, divine love burns with the sparks of the heart's flame. He states that he had always been drunk with love and cannot get rid of this drunkenness until he dies. By declaring that he is sincerely devoted to Allah, he dedicates his heart to the manifestation of Allah. He never complains about the love of Allah, on the contrary, he states that he is happy because of this love. He also states that the sects of the friends of Allah differ from other sects. According to him, the friends of Allah are decent; they do not commit evil. Because of their patronage, they sell everything they like without permission and go to the door of enlightenment drunk. According to Nafî, the sea of the pearl of Allah's love is another sea, and everything other than love and affection is at the level of nothing. Because Nafî sees himself as both a beggar and a servant at Allah's door. According to him, remembering and contemplating Allah is the only deeds of the friends of Allah. He also argues that where the love for Allah resides, the mind has no place either. He usually uses the word heart in his couplets. The heart forms the center of his Sufi life. All inner actions take place in the heart. In the Qur'an, it is stated that those who come to Allah's presence on the Day of Judgment are those who have a sound heart. Although the heart is the place of manifestation of Allah, it can sometimes appear with dissatisfied, sometimes sealed, sometimes sick and arrogant attitudes. These states of the heart are mentioned separately in the Qur'an. In one of his couplets, Nafî sees himself as a beggar who has taken *i'tikaf* in the heart of Allah. Sometimes he leaves the church and the lodge, taking refuge in the patronage of his hypocritical friends.

Nafî, while expressing his love for the Prophet Muhammad, he attaches great importance to the subject of creation. According to him, the purpose of creation is the Prophet Muhammad. Also, he likens the beauty of Muhammad's face to the prophet Joseph. According to Nafî, the Prophet Muhammad is also a prophet loaded with miracles. He said that he had a miracle of resurrecting the dead in one of his couplets, but even such a miracle he did not hesitate to sacrifice for the soil under the Muhammad's feet. Nafî expresses that Muhammad is the sultan of the prophets, he states also that he has nothing but to praise him. The fact that Nafî loved Mawlânâ very much and wrote 1 Turkish and 4 Persian qasidas about his praise shows that he was at least a Mawlawi-mashrab poet and was a spiritual follower of Mawlana, though not formally. He studied the *Masnawi* and was influenced by the important passages in it.

Giriş

Din, insanlık tarihi boyunca toplumsal hayatta önemli bir olgu olmuştur. Ayrıca dünya üzerinde yaşayan insanların büyük bir çoğunluğu da bir dine inanmaktadır. Bununla birlikte farklı sebeplerden dolayı birçok farklı din ve bu

dinlerden hareketle birçok farklı din tanımı ortaya çıkmıştır.¹ Psikoloji alanında çalışan bilim adamları, psikolojinin kurucusu olarak bilinen Wundt'tan itibaren din üzerinde birçok tanımlamalar yapmışlar ve birbirinden farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Wundt ise dinin kaynağı nedir? Din nerede ve ne zaman başlar? Gibi sorulara cevap arayarak din hususunda belli bir tanım geliştirmeye çalışmıştır.² Psikolojinin önde gelen isimlerinden Freud, dine farklı açılardan yaklaşır. Ona göre din, bebeklik arzularının tatmini, bir yanılsama ya da saplantı nevrozudur.³ Freud'un aksine Jung ise dini psikolojik bir gerçeklik olarak değerlendirerek dinin yaşanması ve içselleştirilmesi gereken bir unsur olarak görmektedir.⁴ Din psikolojisi alanına önemli katkıları olan Allport ise dinin gelişimsel yönüne dikkat çeker. Ona göre din, ergenlikten olgunluğa doğru gelişmektedir.⁵ Din konusunda yapılan bu tanımlamalar bireysel, toplumsal ve psiko-sosyal olmaları yönünden sınıflandırılabilir.⁶ James, dine bireysel açıdan yaklaşır. O, dini insan hayatında başa çıkma mekanizmasını kuvvetlendiren bir faktör olarak değerlendirir. James ayrıca dini “duygular, eylemler ve bireyin kutsala ilişkin yaşadığı bireysel tecrübe” biçiminde tanımlar. James dini kurumsal ve bireysel din şeklinde iki kısma ayırır. O, kurumsal dini kiliselerde gerçekleştirilen ayin ve törenler kapsamında ele alırken bireysel dini ise kişinin iç dünyası, şuuru ve mizacı olarak nitelendirir.⁷ Egemen,⁸ din psikolojisi üzerine yaptığı araştırmada din psikolojisinin temel konusunun dinî yaşayışın ruhsal yapısını kavramak olduğunu ifade eder. Bu, kişinin iç dünyasında dini nasıl yaşadığını tespit etmeye çalıştığı için din psikolojisinin temel konularından biri olmaktadır. Buna benzer olarak Yavuz⁹ da din psikolojisinin konusunun dinin kişinin ruhsal yaşamında

¹ Muhammed Kızılgeçit, *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*. (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 79.

² Wilhelm Max Wundt, *Milletler Ruhiyatı Esasları: İptidai İnsan* (Çev. Ziya Talat) (İstanbul: Remzi Kütüphanesi, 1934), 83.

³ Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği* (Çev. Aziz Yardımlı) (İstanbul: İdea Yayınevi, 2000), 19-20.

⁴ Carl. G. Jung, *Din ve Psikoloji* (Çev. Ender Gürol) (İstanbul: Oluş Yayınları, 1965), 69.

⁵ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini* (Çev. Bilal Sambur) (Ankara: Elis Yayınları, 2004), 47.

⁶ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Kitabevi, 2013), 18.

⁷ William James, *The Varieties of Religious Experience* (USA: Penguin Books, 1982), 21; M. Jeeves, “Din Psikolojisi”. (Çev. Ahmet Albayrak), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (2) (2010), 276.

⁸ Bedii Ziya Egemen, *Din Psikolojisi: Saha, Kaynak ve Metod Üzerine Bir Deneme* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1952), 19-20.

⁹ Kerim Yavuz, “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1982), 89.

ortaya çıkışı ve dinsel yaşayışın dışı yansıması olduğunu ifade eder. O, dinin yaşanması esnasında her türlü duygu, düşünce ve davranış süreçlerinin din psikolojisinin konusu olduğunu ifade eder.

Buradan hareketle, otobiyografiler din psikolojisi için önemli araştırma konularından birisidir. Nefî, Türk edebiyatında tanınan bir şahsiyettir. Bu şahsiyetin eserlerinden hareketle onun görüş ve düşüncelerini anlamaya çalışmak önemli görülmektedir. Din psikolojisinin en temel konularından birisinin insanı anlamak olduğunu ve insanın çok boyutlu bir varlık olduğu bilinen bir gerçektir. Tarihsel sürece bakıldığında insan üzerine birçok kitap ve makale yazılmış ve insan bazı özellikleri açısından incelenmeye çalışılmıştır. Zira Nefî, hicivleri başta olmak üzere pek çok eser yazmıştır. O, bu eserlerde insanı kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz özelliklerle nitelendirmiştir. Fakat onun Farsça Divanı hariç diğer iki eserinde insan olumsuz olarak değerlendirilir. Özetle Nefî'nin eserlerinden yola çıkılarak Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ sevgisini dinî unsurlar açısından ele almak hem bu çalışmanın özgün olması hem de alana katkı yapabilecek bir araştırma olması açısından önemli görülmektedir.

1. Nefî'nin Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Nefî,¹⁰ Erzurum'un günümüzde Pasinler ismiyle bilinen Hasankale ilçesinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmese de yaklaşık olarak 1572 (H. 979) tarihinde doğmuş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Dulkadiroğlu soyundan gelen şairin Nefî mahlasını almadan önce Ömer Bey ismiyle bilindiği ifade edilmektedir. Kaynaklarda ismi Erzenür'r-rûmi Ömer Bey ya da Erzurûmi Ömer Efendi diye geçer.¹¹ Babası Mehmed Bey de şiirle uğraşmış ve Kırım Hanına nedimlik

¹⁰ Asıl ismi Ömer olan Nefî, klasik Türk Edebiyatının en önemli şairlerindedir. Erzurum'un Hasankale (Pasinler) ilçesinde dünyaya gelen şairin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1572 (H. 980) yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Soylu bir aileden gelen şairin babası Kırım Hanı Nedimlerinden Mehmed Bey, dedesi sancak beylerinden Mirza Ali Paşadır. Eserlerinden Nefî'nin iyi bir medrese eğitimi aldığı, Arapçayı özellikle Farsçayı, Fars edebiyatını iyi bildiği anlaşılmaktadır. "Darri" mahlasıyla genç yaşta şiir yazmaya başlayan şairin bu mahlası, dönemin Erzurum defterdarı tarihçi Gelibolulu Ali tarafından "Nefî" olarak değiştirilmiştir. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk: Cahit Başdaş, *Sihâm-ı Kazâ* (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2020), 2.

¹¹ Mehmet Atalay, *Nefî Farsça Divânı Metin – Çeviri* (İstanbul: Demavend Yayınları, 2019).

¹² İdris Yalçın, *Nefî'nin şiirlerinin Psikanalitik Açısından İncelenmesi* (Batman: Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 13; bk. Abdulkadir Karahan, *Nefî Divanından Seçmeler* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 1-2.

hizmetinde bulunmuştur. Nefî'nin dedesinin ise Mirza Ali Paşa olduğu ve soy kökü bakımından Şirvanlı olduğu bilinmektedir.¹²

Şair Nefî'nin çocukluk ve gençlik yılları hakkında pek fazla bir bilgi bulunmamakla beraber, onun eserlerinden hareketle iyi bir öğrenim gördüğü dolayısıyla Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Onun Farsça bir divan yazmış olması öğrenim seviyesini göstermesi bakımından önemlidir. Nefî'nin Farsça Divanı tasavvufî bir özellik arz eder. Çünkü bu divanda İlahî aşk, Hz. Muhammed ve Mevlânâ'ya duyulan sevgi dolu şiirler konu edilmektedir. Nefî'ye Farsçayı tüm teferruatıyla öğreten ve Nefî'nin etkisinde kaldığı kişi o dönemde Erzurum defterdarlığını yapan Gelibolulu Mustafa Âlî'dir. Ayrıca bu kişi kendisine *Nefî* (faydalı, yararlı) mahlasını da vermiştir.¹³ Nefî, devrinin İran edebiyatının ünlü şairlerini takip etmiş ve olgunluk döneminde ise “*Anadolu'da şiir üstadı benim*” iddiasıyla İranlı şairlerle yarışmıştır.¹⁴

Şair Nefî, üst makamlarda gözü olmayan ve küçük devlet memurluğu ile yetinen birisidir. Hayatının en huzurlu günlerini geçirdiği İstanbul'da yaklaşık otuz yıl kalmıştır. Onun İstanbul'a gelişi ise I. Ahmed dönemine rastlamaktadır (1603-1617). Şair bu dönemde üne kavuşmuş ve I. Ahmed'e sekiz kaside sunmuştur. Nefî, *Fârisî* mahlasıyla şiirler yazan II. Osman'a da dört kaside sunmuş ve bu dönemin sadrazamlarından Hüseyin Paşa ve Ali Paşaya da kasideler yazmıştır. Şair Nefî ayrıca Gürcü Mehmed Paşayı da öven kasideler yazmış fakat kendisinden beklenen saygıyı göremeyince bu sefer onu hicvetmiş ve bu nedenle de devletteki memuriyetinden üç kez çıkarılmıştır. Nefî, IV. Murad devrinde şöhretinin doruğuna ulaşmış ve padişaha on iki kaside yazmıştır. IV. Murad kendisi gibi şair olan Nefî'ye sahip çıkmış ve onu korumuştur. Üstün bir sanat yeteneğine sahip olan Nefî, bu başarısını çevresi ile ilişkilerinde sürdürmemiş ve çevresiyle devamlı kavga halinde olmuştur. Zira şiirleriyle önceden sevdiği dostlarına sataşmış, onları küçük düşürücü ifadeler kullanmış ve devlet adamlarına ağır hakaretlerde bulunmuştur. Bu nedenle devlet büyükleri kendisine karşı öfke duymuş bu da şairin hayatını zorlaştırmıştır.¹⁵ Nefî'nin bu hicivci karakteri onun öldürülmesine sebep olmuştur. Zira onun öldürülmesine sebep olarak da vaktiyle hiciv söylemeyeceğine dair yaptığı yemini

¹² Karahan, *Nefî Divanından Seçmeler*, 1-2.

¹³ Yalçın, *Nefî'nin şiirlerinin Psikanalitik Açısından İncelenmesi*, 13-14.

¹⁴ Metin Akkuş, *Nefî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1993), 15.

¹⁵ Yalçın, *Nefî'nin şiirlerinin Psikanalitik Açısından İncelenmesi*, 14-16, 18-19.

bozarak Bayram Paşayı hicvetmesi gösterilir. Nefî'nin 8 Şaban 1044/27 Ocak 1635'te öldürülerek cesedinin denize atıldığı söylenir.¹⁶

1. 2. Eserleri

1. 2. 1. Türkçe Divan

Genellikle Türkçe Divan'ındaki şiirlerle bilinen Nefî'nin bu eserinde çoğunlukla kasideler bulunmaktadır. Onun kasidelerinde yaşadığı dönemin tarihine ışık tutan özellikler vardır. Bu divan, Metin Akkuş tarafından tenkitli metin olarak hazırlanmıştır. Türkçe Divan'da: 134 gazel, 62 kaside, 1 terki-i bend, 1 mesnevi, 9 kıt'a-i kebire, 24 kıt'a, 4 nazm, 5 rubai, 16 müfred bulunmaktadır.¹⁷

1. 2. 2. Farsça Divan¹⁸

Şair Nefî bu divan'ında genellikle tasavvufî konulara değinmiştir. Bu onun tasavvuf konusunda uzmanlaştığının göstergesidir.¹⁹ Farsça Divan'daki şiirlerde çoğunlukla İlahî aşk konusu işlenmiştir. Bu da onun Fars dilini ve kültürünü çok iyi bildiğini göstermektedir. Sözü edilen bu divanda: 16 kaside, 21 gazel, 1 terci-bent, 1 kıta-i kebire, 171 rubai vardır.²⁰

1. 2. 3. Sihâm-ı Kazâ

Nefî'nin bu eseri genellikle hicivlerle yüklüdür. Sihâm-ı Kazâ, aynı zamanda "Kaza Okları" adıyla da bilinir. Nefî bu eserde dönemin önde gelen din adamları ve idareciler de dahil olmak üzere kendisine rakip olarak gördüğü ve kendisine düşmanca tavırlar sergileyen kişileri en ağır biçimde yerdığı ve hicvettiği bir hiciv mecmuasıdır.²¹ Bu eser, onun Türkçe Divanına nazaran daha açık bir dille yazıldığından rahatça anlaşılabilir düzeydedir.²²

2. Nefî'nin İlahî Aşk Anlayışı

Allah'a gönülden iman etmiş bir kimse için Allah sevgisi kaçınılmazdır. Zira İslam inancına göre bir mü'min Allah'ı ve peygamberini sevmedikçe iman etmiş

¹⁶ Atalay, *Nefî Farsça Divân Metin –Çeviri*, 13.

¹⁷ Yalçın, *Nefî'nin şiirlerinin Psikanalitik Açından İncelenmesi*, 22-23.

¹⁸ Şair Nefî'nin Türkçe Divan ve Sihâm-ı Kazâ adlı eserleri genellikle hicivlerle yüklü olduğundan dinî konular yok denecek kadar azdır. Fakat Nefî'nin Farsça Divanı genellikle dinî ve tasavvufî konularla ilgilidir. Dolayısıyla bu çalışmada Farsça Divan temel alınmış ve Nefî'nin dine dair düşünceleri açıklanırken bu esere bağlı kalınmıştır. Bu eser üzerinde Mehmet Atalay beş yazma nüshayı temel alarak bir doktora çalışması yapmış ve eseri yayımlamıştır. bk. Mehmet Atalay, *Nefî Farsça Divân Metin –Çeviri* (İstanbul: Demavend Yayınları, 2019).

¹⁹ Atalay, *Nefî Farsça Divân Metin –Çeviri*, 18.

²⁰ Yalçın, *Nefî'nin şiirlerinin Psikanalitik Açından İncelenmesi*, 23.

²¹ Yalçın, *Nefî'nin şiirlerinin Psikanalitik Açından İncelenmesi*, 23.

²² Yalçın, *Nefî'nin şiirlerinin Psikanalitik Açından İncelenmesi*, 24.

sayılmaz.²³ Bu durum aşk ve sevginin Allah'a imanın örtük şartlarından biri olduğunu göstermektedir. Her inanmış bireyin üzerinde dikkatle durduğu bu anlayış mutasavvıflar için büyük bir önem arz etmektedir. Zira bu bağlamda tasavvufun temeli aşka, diğer bir ifadeyle Allah aşkına dayanmaktadır. Çünkü Allah'a iman eden kişi onu sever ve bu sevgiyle de güçlü bir bağ kurar.²⁴ "Kişi sevdiğiyle beraberdir"²⁵ hadisi de bu bağın önemini vurgular. Bu anlamda sevginin Allah'a ulaşmakta önemli bir fonksiyon olduğunu bilen sûfiler Allah'ı aşkla sevmişler ve O'nunla bir ve beraber olmaya gayret sarf etmişlerdir. Fakat sûfiler Allah aşkı konusunda pek çok eser meydana getirmiş ve onu kategorilere ayırmış olsalar da İlâhî aşk hakkında net ve anlaşılır bir tanım geliştirememişlerdir.²⁶ Bu itibarla aşk hususunda ne kadar çok şey söylenirse söylen sin onun hakikati tam olarak kavranamaz. Aşk kişisel bir tecrübe olduğundan onun tam olarak kavranması mümkün değildir. Aşkın tarifinin zorluğuna rağmen mutasavvıflar aşka değer vermekten vazgeçmemişlerdir. Çünkü sûfi'nin tek bir amacı vardır, o da Allah'a ulaşmaktır. Hatta İbnü'l-Arabî aşkı Tanrı'nın zâtıyla özdeşleştirir.²⁷ Şu hâlde ancak aşk insanı Allah'a götürebilir. Sûfilere göre sadece akıl ve ibadet insanı Allah'a ulaştırmaz²⁸.

Duygulu ve coşkulu bir üslupla tasavvufî konulara yer veren Nef'î, gerçekte mutasavvıf değildir. Fakat Farsça divanında bulunan rubaileri, tasavvufî söz ve unsurlar ile doludur. Bu onun geniş bir tasavvuf bilgisine sahip olduğunu ispatıdır.²⁹ Nef'î Farsça divanında âşikâne bir üslupla can, dilber, âfet ve manadan büyük bir şevkle söz etmiştir. Nitekim bununla ilgili bir beytinde Nef'î Allah'a şöyle seslenmektedir: "Ey benim canımın âfeti ve herkesin sevgilisi olan güzel! Ey her yere giden ve herkesin misafiri olan dilber! Yokluktan varlık âlemine gelen her çeşit suretin gizli manası hakikaten sensin."³⁰ Nef'î burada Allah'ın güzelliğine vurguda bulunarak bütün yaratılmışların Allah'a hayran kaldığını belirtir. Nef'î'ye göre Allah yaratmış olduğu bütün varlıklara kendi güzelliğini yansıtmıştır. Nef'î ayrıca burada

²³ Bk. Geniş bilgi için. Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), İman, 8; Müslim, Ebû'l-Hüsyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), Tahk: M. Fuâd Abdalbâkî, İman, 70.

²⁴ Hasan Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 176.

²⁵ Buhârî, *el-Camiu's-sahih*, Edeb, 96.

²⁶ Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi*, 177.

²⁷ Fevzi Yiğit, *İbn Arabî Metafizisinde İnsan* (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2016), 243.

²⁸ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf: İslamda Ruhî Hayat* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989), 384.

²⁹ Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 18.

³⁰ Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 86.

Allah'ın zamansız ve mekânsız olarak her yerde bulunduğunu dile getirir. Esasında Nefî bu beytiyle duygusal olarak yalnızlığa da meydan okumaktadır. Çünkü o Allah'ın her zaman ve her yerde yanında olduğunun bilinciyle hareket etmektedir. Bu şekilde düşünüldüğünde Nefî'de güven ve sadakât duygusunun ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Nefî'nin İlahî aşk konusunda yazmış olduğu şiirlerine bakıldığında genellikle bu şiirlerin derin anlamlarla ve duygusal ifade kalıpları ile yüklü olduğu görülmektedir. Zaten kendisi de bunu şiirlerinde açıkça ifade etmektedir. Nefî şiirlerini yazarken edebî sanatlarla ve benzetmelere sıklıkla başvurmakta ve İlahî aşkı şiirlerinde adeta ilmek ilmek dokumaktadır. Nitekim o İlahî aşkla ilgili bir kasidesinde şunları ifade eder: *“Türlü cevherlerin nefis kabul edilen her çeşidi bende vardır. Oysa ne denizim ne de kaynak. Denizim! İlahî feyizle dopdolu sahilden dalgalanan ve inci saçan bir deniz. Madenim! Coşkun gönlümün buharının tahrikiyle inciler saçan, denize cevherler serpen bir maden.* Nefî bu kasidesinde kalbinin ve gönlünün Allah aşkı ile dolu olduğunu ve aşkının denizlerdeki mücevherler kadar yer kapladığını belirtmektedir. O bu durumu içten gelen psiko-dinamik güçlerle ve coşkulu bir şekilde tasvir ederek gönlünün ve kalbinin genişliğini denizlere benzetmektedir. Nefî ayrıca İlahî sırlara ve nimetlere ulaştığını da beyan etmektedir. Nefî yine İlahî aşk hususunda şunları ifade eder: *“Allah'ı tanıyan öyle bir garibim ki cevheri külün aklı, benim gölgelerimin peşindedir. Ben aşk ateşinin üzeri çör çöple örtülü öyle bir kıvılcımyım ki hidayet sabahının rüzgârı beni alevlendirir.”*³¹ Nefî kendisini Allah'ın gönül dergâhında köşeye çekilmiş bir kimse olarak görmektedir. Nefî Allah'tan başkasını dost olarak kabul etmez. Çünkü o Allah'tan başka bütün dostlukların geçici olduğunun farkındadır. Zira o, bu dünyada bulunan her şeyin bir gün olup yok olacağına fakat Allah'ın ise sonsuz ve ebedî olarak kalacağına gönülden inanmış bir şairdir. Nefî, bu beyitleriyle Allah'ı gönülden benimsemiş ve Allah'a tam teslim olmuş bir kişi olarak ortaya çıkmaktadır. O, kendisini aynı zamanda aşk ateşinde yanıp tutuşan bir kıvılcım olarak da görmektedir.

Nefî, İlahî aşkın ateşinde yanıp tutuşan bir kimse olduğunu şu gazelleri ile dile getirir: *“Aşkımın yanışı ateş, göğsüm ise bir ateş cihanıdır. Kıvılcımlar saçan ahımın dumanı bir ateş asumanıdır. Ben aşk evinde doğmuşum. Benim cinsimden kimse kalmadı. Benim cevherim, ateş ailesinin tek çerağıdır. Aşkımın ateşi nasıl söner? Vücutumdaki sıcak kan, ateşin akan ruhudur. Aşk bülbülüym; gül devrinde semender gibi ateş içinde rahat bir yuvam vardır.”*³² Nefî aşk ateşiyle öylesine

³¹ Atalay, *Nefî Farsça Divân Metin –Çeviri*, 40, 56.

³² Atalay, *Nefî Farsça Divân Metin –Çeviri*, 69.

yanmıştır ki adeta kendinden geçercesine vücudunun bütün organlarıyla ve ruhunun bütün psikolojik yetileri ile kendini aşk ateşine teslim etmiştir. Nefî bedeninin ve ciğerlerinin İlahî aşk ateşinden dolayı ateş madeni gibi eriyip aktığını da ifade eder. O aynı zamanda bu aşkın sönmeyeceğini de bilmektedir. Zira o vücudunda dolaşan kanı, aşk ateşinin ruhuna benzetmektedir. Onun vücudu İlahî aşk'tan dolayı aşk ateşinin denizine dalmıştır. Onun göğsündeki dumanın kıvılcımlarının harareti, ateşin canı haline gelmiştir. Nefî, bu şiirinde sık sık ateşten bahseder. Çünkü onun bahsettiği ateş ise bilinen yakıcı bir ateş değildir. Bilakis, bu aşk ateşi ona göre gül bahçesidir. Çünkü bu ateş Nefî'yi yakmamakta ona psikolojik anlamda huzur ve özgüven vermektedir. Zaten o bu şiirinde de söz ettiği gibi İlahî aşk ateşinin yuvasının rahatlığından söz eder. Nefî gönlünün bu aşk yüzünden yorgun ve bitkin düştüğünü de ifade ederek bu durumdan rahatsız olmamaktadır.

Âşık, İlahî sevgiyle huzur bulan kişidir. O bu huzurla yumuşak huylu bir kişi haline gelir. Aynı zamanda aşk yakıcıdır. Aşk od'unun yeri gönüldür. Âşık, aşk ateşiyle yanıp kavrulmak ister. Çünkü aşk ateşi, ateşin madeni eritip cürufurlarından temizlemesi gibi nefsi arındırır. Başka bir benzetmeyle aşk odu yürekteki yağı eritir.³³ Nefî yine bir şiirinde İlahî aşkla ilgili olarak şöyle seslenir: “*Ey sevgisi canımı ve gönlümü süsleyen, derdi canımın ve gönlümün huzuru olan sevgili! Senin rahmetinin bir damlası bütün günahları yıkadığına göre benim canımın ve gönlümün günahından dolayı üzülmeye gerek yok*”³⁴ Nefî, Allah aşkı ve sevgisiyle öylesine yanıp tutuşmuştur ki can ve gönül onun aşkından dolayı gerçek mutluluğu bulmuştur. Burada ayrıca Allah'ın geniş ve engin rahmetinden söz edilmekte ve O'nun rahmetinin bir zerresinin bütün günahları yok edeceği belirtilmektedir. Aslında Nefî, yaptığı hata ve günahlardan dolayı Allah'a sığınarak O'nun rahmetinden ümidini kesmemekte³⁵ bu nedenle de yaptığı günahlardan derin bir üzüntü hissetmemektedir. Burada günahkârlık ve suçluluk hislerinin bulunmayışı bir bakıma Nefî'de psikolojik dayanıklılık, öz saygı ve iyi oluşu da beraberinde getirmektedir.

³³ Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Divânı 1* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 349-350. Daha fazla bilgi için bkz.: Rıfat Atay, *God Between Reason and Experience* (Ankara: Sonçağ Akademi Yay., 2019), 52-71.

³⁴ Atalay, *Nefî Farsça Divân Metin –Çeviri*, 86.

³⁵ Konuyla ilgili olarak Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır: “*De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*” ez-Zümer 39/53. Bu âyette Allah'ın rahmet ve muhabbetinin sonsuzluğu ifade edilmektedir. O'nun rahmeti her şeyi kuşatmıştır. Her insan bu rahmetten faydalanabilir. Fakat şuna dikkat etmek gerekir ki “Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin” demek, günah işlemeye devam edin, demek değildir. Bundan maksat, en günahkâr insanların bile tevbelerinin kabul edileceğini bildirmek, dolayısıyla bir an evvel kötülükten vazgeçip Allah'a dönmelerini teşvik etmektir.

Nef'î'ye göre gerçek dost Allah'tır. Allah gönüllerdedir. Gönüller yapan kişi, Allah'a ulaşır. O, bununla ilgili bir beytinde şunları ifade eder: *“Başımı secde için yere koymasam kâfir olmam; gönlüm, gece gündüz başını secdeden kaldırmaz. Münkir değilim, ilâhî aşk ile kendimden geçmişim. Allah'ı zikrederken başka durumları istemem.”*³⁶ Nef'î burada aslında kendisi ile ilgili bazı itiraflarda bulunarak yegâne mutluluğun Allah'ı anmaktan geçtiğini ifade eder. Nef'î, namaz kılmadığında kendisini kâfir olarak görmez. Çünkü o Allah'a duyduğu aşkı hayatının bütün kademelerine yaydığını ifade ederek kalbini Hakk'a samimi olarak bağlayan bir kişi haline geldiğini belirtir.

Bunlara ek olarak, şair Nef'î'nin Farsça Divan'ında, Allah'ın varlığı ve hakikati ile doğrudan ilgili ya da âşığın Allah ile çeşitli hâl ve makamlardaki münasebetlerinden söz eden birtakım deyim ve ifade kalıplarını kullandığı görülmektedir. Bu ifade kalıplarının birçoğunda görülen mecâzî ve estetik kullanışların varlığı da dikkat çekicidir. Söz konusu deyimlerin bazılarının *“Hakk'ın manası, gönül denizim, aşk geldi, ben Nef'î'yim”* gibi niyâz ifadelerinin bulunduğunu söyleyerek, şu örnekleri verebiliriz: *“Ben Nef'î'yim, tefekkür benim mülkümdür. Benim her manam meleğin kulağındaki inci küpedir. Gönlüm öyle ilâhî sırları bilen bir ârifdir ki onun bir nüktesi dokuz felek kitabıdır. Hakk'ın manasında şaşılacak bir ayın vardır. Onun yolu tamamen güzellerin saçı gibi kıvrımlarla doludur.”*³⁷ Bu beyitlerden Nef'î'nin kendine olan özgüveninin bir hayli fazla olduğu anlaşılmaktadır. O ayrıca zihinsel ve bilişsel olarak İlâhî sırlara ve hazinelere kavuştuğunu yine zihinsel ve bilişsel anlamda gizli ilimlerin yoluna girdiğini ifade eder. Nef'î, burada bir benzetme yaparak bu süreçlerin kıvrımlı bir saç gibi derin anlamlarla yüklü olduğunu söyler.

Diğer taraftan Nef'î, “Vahdet-i vücud'a” inanan bir şair olarak, eserinde, Allah'ın varlığı ve birliği hakkında derin fikirler ileri sürer. İncancını her şeyden önce aşk temelinde oturtan Nef'î, mutlak varlığa teslimiyetini dile getirirken kendi varlığını Hakk'ın varlığında fenâ eden bir mutasavvıf kimliğine bürünerek şöyle seslenir: *“Ben Nef'î'yim. Allah'ı tevhid benim mesleğimdir. Benim damarım ve köküm tevhid ile karışmış olup İlâhî sırlarla o kadar doludur ki tefekkürüm ilâhlık davasında bulunabilir.”*³⁸ Nef'î, sonsuz hayatı elde etmek ve hakikati bulmak isteyen kişinin Allah'ın varlığı ve birliğine tam anlamıyla inanması gerektiğini ifade eder. Hatta Nef'î burada bir derece daha ileri giderek damarlarında dolaşan kanın tevhid

³⁶ Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 80.

³⁷ Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 76-77.

³⁸ Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 86-87.

olduğunu belirtir. Burada İlahî sırların ve tefekkürün tevhid ile birlikte zikredilmesinin sebebi de bu kavramlar arasında güçlü bir bağın varlığı ile ilgili olabilir. Nef'î yine yazdığı bir şiirinde tevhid³⁹ konusuna vurguda bulunarak tevhid anlayışını İlahî aşk temelinde dayandırır. O, tevhid ile ilgili bir şiirinde şöyle seslenmektedir: “*Hak, gönlümde; oysa aramızda mesafeler var. Vahdet yolunda böyle zorluklar vardır. Bu yüzden, hakikat âleminde gönlüm hem kıbledir hem de gönüllerin kıblesini göstermektedir.*”⁴⁰ Vahdet ehli mutasavvıflara göre aslı ve gerçek varlık Allah'tır. Kâinata bulunan her şey onun isim ve sıfatlarının yansımalarıdır. Onlara göre âlemde bulunan yalnızca vücud-u mutlaktır. Ezeli ve ebedî kudret sahibi Allah'tır. Hiçbir şey bağımsız ve gerçek anlamda varlık sahibi olamazlar.⁴¹ Nef'î'nin vahdet fikrini desteklediğini onun bu konuda söylemiş olduğu şu şiirinden anlamaktayız: “*Gönlümün hile ve aldatmadan haberi yoktur. Hayal terazisinde tarttım ve gördüm ki Allah'ı tevhid hepsinden ağır bastı. O ilâhî tevhid ki ondan bahsettiğim zaman, canımdan ve gönlümden efendimin vasıfları yükseldi.*”⁴² Bu beyitte tevhid kavramının psikolojik olarak Nef'î'nin temel güdülerinin ve fizyolojik ihtiyaçlarının da üzerine çıktığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak; Nef'î'nin burada “tevhid hepsinden ağır bastı” ibaresini kullanması nefsinin bütün isteklerine karşı koyduğunu göstermektedir.

İslam inancında nefis kavramı üzerinde pek çok yorum yapılmıştır.⁴³ Hem Kur'an-ı Kerimde hem de hadislerde nefis ile ilgili çok sayıda uyarılar yapılmış, insanoğlunun nefsin heva ve heveslerine kapılmaması gerektiğinden bahsedilmiştir. Dünya hayatı ise gelip geçici bir hevesten ibarettir. Nef'î'de bu durumun farkında olduğu için tevhid inancını diğer bir ifadeyle Allah'ın bir ve tek varlık oluşunu ve

³⁹Lügatte “tek ve bir olmak” anlamındaki vahd (vahdet, vühûd) kelimesinden türeyen tevhîd “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” anlamına gelmektedir. Mâtürîdî kelâmcılarına göre ilâhî fiiller Allah'ın zâtıyla kâim ve kadîm anlamlar olduğundan tevhidin manası içinde yer almaktadır. Ancak söz konusu fiiller tanım bakımından sıfat kavramı içerisinde ele alınmıştır. Mu'tezile'ye göre ilâhî fiiller hâdis olup Allah'ın zatına nisbet edilmez. Eş'arîler ise fiilleri müstakil bir sıfat kabul etmeyip kudretin ortaya çıkması çerçevesinde düşünmüştür. Tevhidin karşıtı şirk'tir. Bu sebeple Kur'an'da Allah'ın birliğini konu edinen kavram ve ifadelerin yanında O'nun şerikinin bulunmadığını belirten ifadeler de vardır, bunların sayısı diğerlerinden daha çoktur. Kur'an-ı Kerim'de tevhid ibaresi doğrudan geçmez, ancak “vahd” kökünden gelen vâhid, ahad, vahde (hû) yer alır. Bk. Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

⁴⁰ Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 75.

⁴¹ Ahmet Kırkkılıç, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1996), 174; Yiğit, *İbn Arabî Metafizisinde İnsan*, 85.

⁴² Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 54.

⁴³ Mehmet Şahin, Etvâr-ı Seb'a Geleneği ve Vâhib Ümmî'de Etvâr-ı Seb'a, *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 15 (1), 77-96.

Allah'tan başka her şeyin fani olduğunu vurgulamak istemiştir. Hatta o tevhid inancının kendi canından ve gönlünden daha değerli olduğunu belirtmek istemiştir. O aynı zamanda tevhid yolunun kolay bir yol olmadığını ve bu yolda benliğin bile feda edilebileceğini belirtmektedir. Nef'î'ye göre gerçek olan sadece Allah'tır. O, tevhid uğruna Allah'a tam teslim olarak iki dünyadan da geçmiştir. Nef'î'ye göre Allah'a âşık olmak demek aynı zamanda Allah'a tam teslim olmak ve Allah'ta yok olup fenafillah derecesine yükselmek demektir. Bu açıdan bakıldığında İslam'ın kelime anlamı da tam teslimiyeti ifade etmektedir. Bu itibarla Nef'î, İslam dinini duygu, düşünce ve davranış açısından tam anlamıyla içselleştirmiş ve benimsemiş bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Nef'î'nin Hz. Muhammed Hakkındaki Görüşleri

İnsanın en önemli özelliklerinden birisi de kendi varlığını tanıyabilmesi ve diğer varlıklardan kendisini ayırt edebilmesidir. Bu durum görünen varlıklar içinde sadece insana özgüdür. Kur'an ise muhatap olduğu insana ve onunla ilgili olduğu çevreye yönelik kendi bakış açısını sunmaktadır. Allah, milyarlarca madde içinden dünyaya rahmetiyle tecelli etmiş ve dünya içinden de insanı seçmiş ve onun yaratılışını farklı kılmıştır. Tarihsel sürece bakıldığında insanlığa gönderilen peygamberlerin yaptığı ilk şey insanın yeryüzündeki varlığını anlamlı kılma olmuştur. Bilindiği üzere peygamberlik görevi Hz. Muhammed ile son bulmuştur. Ondan sonra Allah hiç kimseye vahiy göndermeyecektir. Son peygamber olan Hz. Muhammed, tebliğ görevini kendi devrinden itibaren başlamak üzere kıyamete kadar yaşayacak olan bütün insanlara ulaşacak şekilde genişletmiştir.⁴⁴ Dolayısıyla Nef'î, eserlerinde Hz. Muhammed sevgisini derin bir ruh hali içerisinde dile getirmiştir. Çünkü o, Hz. Muhammed'in hadislerini ve fiillerini iyi bilen bir şairdir.

Nef'î, bilhassa Farsça Divanında Hz. Muhammed sevgisini çok geniş anlamda ele alır. O, Allah sevgisini kazanmanın yolunun peygamber sevgisinden geçtiğine iman etmiş bir şairdir. Bu da bir yönüyle Nef'î'nin tam bir peygamber âşığı olduğunu göstermektedir. Nef'î Hz. Muhammed ile ilgili bir kasidesinde şunları nakleder: *“Resulullâh'ı överim. Sözlerim eğer onun Kur'an'ının özü ise buna şaşılmaz. Peygamberlerin efendisi, bütün velilerin en büyüğü. Her biri onun ihsanından dolayı can ve gönülden memnun. Bu güzel manzumeye Peygamber'e meleklerin arasında naat/dua okuyanların ittifakıyla 'Tuhfetü'l uşşâk'⁴⁵ adı verildikçe, onun yüce ruhuna*

⁴⁴ Galip Türcan, “Ümmî Bir Peygamber: Hz. Muhammed”, *III. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Isparta: 2000), 165-166.

⁴⁵ *Tuhfetü'l Uşşâk*, İran şairi Kâtbi'nin (Tecnisât) adlı mesnevisinin kısmen çevirisidir. Atâ, esere yer yer eklemeler ve çıkarmalar yapmıştır. *Tuhfetü'l Uşşâk*'ta Atâ'nın

ve bütün ashabının ruhlarına Allah'tan bir anda yüzlerce salât ve selâm olsun.”⁴⁶ Nefî bu kasidesiyle Hz. Muhammed'e duyduğu hayranlığı dile getirmektedir. Nefî bu beyitte kendi sözlerinin Kur'an'ın sözleriyle çelişmediğini bilakis kendi sözlerinin Kur'an-ı Kerimi doğrulayıcı ve tasdik edici bir özellik arz ettiğini ifade eder.⁴⁷ Nefî burada ayrıca Hz. Muhammed'in derece itibari ile diğer peygamber ve velilerden üstün olduğunu ve diğer peygamberlerin de bu durumdan şikayet etmediklerini hatta hallerinden memnun olduklarını beyan etmektedir. Çünkü İslâmî kaynaklara göre Allah bütün insanların arasından onu seçmiş ve bütün âlemlere rahmet olarak onu göndermiştir. Zira Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”⁴⁸ Hz. Muhammed'e indirilen Kur'an-ı Kerim çağları aşan evrensel bir kitaptır. O, soy, cins, ırk veya sosyo-kültürel çevre farkı gözetmeksizin bütün insanlığa hitap etmekte ve o aynı zamanda herkese doğru yolu göstermektedir. Kur'an-ı Kerim akla ve sağduyuya hitap ederek insanları birliğe, beraberliğe, kardeşliğe ve yardımlaşmaya davet etmektedir.

Şair Nefî Hz. Muhammed'i övmekten dolayı kalbinin huzur içinde olduğunu beyan etmekte ve kendi yazdığı şiirlerin bile onu övmekte yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Nefî bununla ilgili olarak Hz. Muhammed hakkında coşku dolu duygular ifade etmektedir. O, kalbinin onu övmenin feyziyle İlahî sırların hazinesi olduğunu ve Hz. Muhammed'in hem bu dünyanın hem de âhiret âleminin yegâne kişisi olduğunu beyan etmektedir. Nefî, Hz. Muhammed'i övdüğü zaman, ilhamının şiirlerle anlatılamayacağını ve Hz. Muhammed'in bütün peygamberlerin başı olduğunu söyler. Nefî, Hz. Muhammed'i övmenin öneminden bahsettiği bir şiirinde şunları ifade eder: “Şiir ülkesinin padişahı olduğum halde, onun kapısının toprağını başıma taç edinmekle övünürüm. Her zaman, onu düşünmekten feyiz alıyorum. İnciler saçan şairliğim sayesinde, kalemi elime alınca, kâtibimin eli Aden denizinin içi olur. Ey

Ahmed Yesevî'ye bağlı olduğunu ifade ettiği; Nakşiliğin kurucusu Hoca Bahaeddin'i (ö. 1389), Emir Buhariyi ve Abdullah İlahi'yi saygıyla andığı beyitler Debbab'da yoktur. Böylece XVI. Yüzyılın ilk çeyreğinde olgun yaşta bulunan bir Osmanlı şairinin eserinde bir yandan Ahmed Yesevî bir yandan da Nakşi ekolünün temsilcileri aynı anda anılmıştır. Anadolu sahasında Emir Buharî ile ilgili ilk manzum övgüleri bulundurma da *Tuhfetü'l Uşşâk*'ın önemli bir özelliğidir. Bk. İsmail Hakkı Aksoyak, *Ahmet Yesevî'nin Rumelili Bir Takipçisi: Üsküplü Atâ Tuhfetü'l Uşşâk* (Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2017), 7.

⁴⁶ Atalay, *Nefî Farsça Divân Metin –Çeviri*, 37-39.

⁴⁷ Nefî burada aynı zamanda çok sevdiği Mevlana ve diğer şairlerin geleneğini devam ettirmektedir. Mevlana'nın Hz. Peygamber ve Kur'an'la ilişkisi için bkz.: Rıfat Atay, “Peygamber Varisi Mevlana: İnsan Sevgisi Merkezli Çoğulcu Bir Okuma Denemesi,” *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 17, (Ocak-Haziran 2007), 113-122.

⁴⁸ el-Enbiyâ 21/107.

*Nef'i, böyle bir derece ile niçin övünmeyeyim? Resûlullâh'ı övmekteyim, emirleri değil.*⁴⁹ Nef'i temiz bir hayal dünyası ve gösterişten uzak bir düşünce ile Hz. Muhammed'i övmekte ve onun hakkında şiirler yazmaktan memnuniyet duymaktadır. Ayrıca Nef'i burada kendisinin üstünde bir şair bulunamayacağını ifade eder. Fakat o mütevazi bir kişiliğe bürünerek Hz. Muhammed'in ayak bastığı yerlerin çok değerli olduğunu bu nedenle de bu yerlere fevkalade saygı duyarak onları başına taç edinmek istemektedir. Nef'i Hz. Muhammed'in kişiliğine hayranlığını dile getirerek onun için güzel şiirler yazmanın sonsuz olacağını savunur. Esasında Nef'i şiirlerini yazarken heyecan, coşku ve duygu yüklü ifadeler kullanmıştır. Bunu Nef'i'nin Hz. Muhammed konusunda yazmış olduğu şiirlerinden anlamaktayız. O gerçekten sevdiği kimseleri övmekten çekinmezken; sevmediği kimseleri ise yermekten çekinmemiştir.

Birlik görüşünü benimseyen tasavvufçuların varlık mertebeleri sınıflandırılmasında ikinci mertebeye taayyün-i evveldir. Bu aşamada Mutlak Vücûd kendi birliğini vâhidiyyete dönüştürerek belirmelere başlar. Mutlak Vücûd'dan ilk beliren hakikat-ı Muhammediyedir.⁵⁰ Mutlak Vücûd açısından bakılınca bu mertebeye varoluşun başlangıcıdır ama mevcudât açısından bakıldığında ise gerçek yaratma (halk) bu Hakikat-ı Muhammediye mertebesinden sonra olmuş ve bütün mahlûkât ondan yaratılmıştır. Hz. Muhammed yaratılışın ilki, yaratılmışların özü ve mayasıdır. Varlık âleminde beliren bu ilk görüntü Hakikat-ı Muhammediye'dir. Buradaki ifadeler doğrultusunda ele alındığında Hz. Muhammed, yaratılıştaki örnek bir model olarak vasıflandırılmıştır. Dolayısıyla Hz. Muhammed bütün varlıkların özü, her kemâlin başı, bütün güzel özelliklerin esas kaynağı olarak kabul edilen Hakikat-ı Muhammediye'yi yansıtan ve manevi hayat adına zikredilen bütün özellikleri kendinde toplayan en mükemmel bir şahsiyettir. Diğer bütün peygamberler Hz. Muhammed'in kemâli olan Nûr-î Muhammediye veya Hakikat-ı Muhammediye'nin birer yansımasıdır. Aynı şekilde Hz. Muhammed'e vahyedilen şeriatın diğer peygamberlerin şeriatları karşısındaki durumu yıldızların güneşe nisbeti gibidir. Güneşin aydınlığı hüküm sürdüğü anda yıldızların bir hükmü yoktur.⁵¹ Nef'i yaratılış ile ilgili olarak bu durumu şiirlerinde şu şekilde ifade eder: “*Ey yaratılış âleminin kendisi ile övündüğü Peygamber! Yaratılıştaki ad ve sandan maksat sen idin, diğerleri hiç mesabesinde idi.*⁵² *Senin değerini, yaratılışın şan ve kıymetinden yüz kere*

⁴⁹ Atalay, *Nef'i Farsça Divân Metin –Çeviri*, 41.

⁵⁰ Yiğit, *İbn Arabî Metafiziğinde İnsan*, 86.

⁵¹ Halil İbrahim Şimşek, “Tasavvufî Düşüncede Hz. Muhammed Algısı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/21 (2012), 39-40.

⁵² Hz. Peygamber'in altmış üç senelik zamanla sınırlı cismânî hayatından ayrı bir varlığı daha mevcuttur. Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa hakikat-ı Muhammediye var olmuş ve bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için

daha yüksektir.” “Yaratılışın Yusuf gibi güzel huylu olanları, senin güzelliğine vurgundur. Yaratılış beyanının kâtibi senin lakaplarını şöyle yazar: Takdir tahammül edemez, yaratılışın gücü buna nasıl yetsin? Her ne kadar değerinden dolayı kâinata gölge düşürmediysen de yaratılıştaki, küçükten büyüğe kadar senden nasibini almamış hiç kimse yoktur.”⁵³ “Zahirî varlığım topraktan ise de dokuz feleğin kışkırdığı kişiyim.”⁵⁴ Bilindiği gibi Allah, kâinatın yaratılış hikmetini, sırlarını ve yaratılışlarına uygun bir şekilde hareket etmeleri için insanlar arasından peygamberler seçmiştir. Zira peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed’de İslamî kaynaklarda yaratılışın ve kâinat âleminin aynasıdır.⁵⁵ Nefî’ye göre Allah’ın yaratmış olduğu bütün varlıkların yaratılış sebebi Hz. Muhammed’in nûr’u idi. Nefî daha da ileri giderek Hz. Muhammed dışındaki bütün varlıkları nihilist bir bakış açısıyla ele alır. Nefî ayrıca Hz. Muhammed’in güzelliğine hayran kalarak teşbihte bulunur ve onu Yusuf⁵⁶ peygamberin güzelliğine benzetir. Nefî yine bu beyitte yaratılmış cümle âlemin Hz. Muhammed’den bir şeyler aldığını ve yaratılmış bütün mahlukâtın özünün Hz. Muhammed’i temsil ettiğini savunur. Nefî ayrıca kendi bedeninin topraktan olduğunu ve bunun dikkate alınmaması gerektiğini ifade ederek hakikatte yetenekli bir şair olmakla kendisinde bulunan hayal gücünün başkaları tarafından kıskanıldığını belirtir.

Hz. Muhammed, âlemlere rahmet olmasının bir sonucu olarak insanlara birbirlerini ve bütün yaratılmış canlıları sevmeyi ve aynı zamanda yeryüzündeki dengeyi korumayı tavsiye etmiştir. Hz. Muhammed, insanları kurtuluşa, huzura ve mutluluğa erme yollarını öğretmiş bir peygamberdir. Onun sayesinde insanlar ve toplumlar hem dünya ve hem de âhîret yaşantısı açısından pek çok iyilikler elde etme imkânına sahip olmuşlardır. Onun sunmuş olduğu dinî ve ahlâkî kurallar hem insanlık hem de toplumlar için bir rahmet kapısı olmuştur.⁵⁷ Nefî de bu durumun farkında olduğu için Hz. Muhammed’e şöyle hitap eder: “Peygamberler sultanı, bütün

yaratılmıştır. Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Tasavvufta sık sık kullanılan ve kutsî hadis olarak da rivayet edilen, "Sen olmasaydın ben kainatı yaratmazdım" ibaresi bunu ifade etmektedir. Bk. Geniş bilgi için. Mehmet Demirci “Hakikat-ı Muhammediyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 15/180.

⁵³ Atalay, *Nefî Farsça Divân Metin –Çeviri*, 47-48.

⁵⁴ Atalay, *Nefî Farsça Divân Metin –Çeviri*, 83.

⁵⁵ Fevzi Yiğit, “Ayna Sembolü Çerçevesinde Metafiziksel Anlatımlar: İbnü’l-Arabî Örneği”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2019), 260.

⁵⁶ Mehmet Şahin, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Yûsuf u Züleyhâ Hikâyeleri ve Muhammed b. İbrahim’in Yûsuf u Züleyhâ’sı*, İlahiyat Yayınları, s. 13, Ankara 2019.

⁵⁷ Mehmet Şahin, Şeref Göküş, “Şeyh Ahî Dâ’î Fütüvvetnâmesinde Ahlâkî Değerler”, *Turkish Studies: Comparative Religious Studies*, 15/2, (2020), 243-252.

insanlara doğru yolu gösteren; Arap, Rum ve Acem'in dininin şahlarşahu. Şeriat terazisinin kefesinde Onun hükmü, Allah'ın hükmünden ne çok ne de azdır.”⁵⁸ “Hz. Muhammed'in bütün mahlukâtta üstün ve en şerefli olduğu icma ile sabittir. Çünkü bahtiyar vücudu âlemlere rahmettir. Zat-ı şerifi “Hâtemü'l-Enbiya” olup bütün insanlara gönderilmiştir. Kitabı, şeriatı ve ümmeti bütün kitaplardan, şeriatlardan ve ümmetlerden üstündür. Mazhar olduğu hususiyetler ve muvaffakiyetler ise her türlü tasavvurun üstindedir.”⁵⁹ Nef'î'ye göre Hz. Muhammed bütün peygamberlerin başıdır. Ona göre Allah Hz. Muhammed'i insanlara davranışlarıyla ve sözleriyle örnek olsun diye göndermiştir. Ayrıca o bütün insanlara doğruyu, iyiliği ve adaleti yerine getirmekle Allah tarafından görevlendirmiş son peygamberdir. Onun getirdiği din ve kitap da yine son ilâhî din ve kitaptır ve kıyamete kadar devam edecektir. Nef'î bu beytinde ayrıca Hz. Muhammed'in Allah'ın hükmü ile hükmettiğini ve Allah'ın emirlerini tam anlamıyla uyguladığını dile getirmektedir.

4. Nef'î'nin Mevlânâ Hakkındaki Görüşleri

Şöhreti Türk kültürünü aşip uluslararası düzeyde bütün insanlığa ulaşan Mevlânâ, hiçbir zaman etkisini yitirmeyen ve canlılığını günümüze kadar koruyan mutasavvıf bir düşünürdür.⁶⁰ Zira Mevlânâ çeşitli dinî ve düşünce toplulukları tarafından önem ve değer verilen çok az sayıda bulunan ender şahıslardan birisidir. İnsanların bu denli ona sevgi ve ilgi göstermelerinin sebebi onda insanların kendilerinden bir şeyler bulmalarındır.⁶¹ Mevlânâ'nın yazmış olduğu şiirlerdeki sanatsal ifadeler günümüz şairlerini tesiri altında bırakacak bir incelik ve güzelliكتedir.⁶² Bu nedenle Şair Nef'î, Mevlânâ'dan sonra yaşadığı için ondan çok etkilenmiştir. Onun hakkında övgülerini dile getiren Nef'î Mevlânâ'ya pek çok kaside yazmıştır. Bu kasidelerin tamamı Nef'î'nin Farsça divanında yer almaktadır. Zira Nef'î, Mevlânâ ile ilgili bir kasidesinde ona şöyle seslenmektedir: “Eğer onun feyzinden hayaliyle konuşursam, Kur'an'ın özünün ruhundan dem vururum. Onun her beytiyle tefekkürümün gönlünde imkân âleminin başkentini kurarım. Onun mana

⁵⁸ Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 84.

⁵⁹ Orhan Aktepe, “Peygamberler Arasında Üstünlük Meselesi”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, (2017), 21.

⁶⁰ Bu cümleden olarak UNESCO, Mevlana'nın 800. doğum yıldönümüne denk gelen 2007 yılını “Mevlana ve Hoşgörü Yılı” ilan ederek çeşitli etkinlikler düzenlemiştir (Atay, “Peygamber Varisi Mevlana,” 114).

⁶¹ Mesela, bunlardan birisi de Fransız Müslüman Eva de Vitray-Meyerovitch'tir (Bkz.: Rıfat Atay, “Bir Arada Yaşama Tecrübesi Olarak Mevlevilik: Eva de Vitray-Meyerovitch'le Tekerleğin Poyrasına Yolculuk”, *Milel ve Nihal*, 6 (2) (2009), 87-101).

⁶² Kerim Kara, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Kalp-Gönül”, *tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (2005), 483.

kaynağından bir damla elde eder, ummanla yarışırım. Onun hakikatlerini düşünürsem, irfan denizine dalarım. Kıymetini takdirden âciz olduğum cevheri toplar ve unutmaya cebine koyarım."⁶³ Nef'î, bu kasidesiyle esasında Mevlânâ ile ilgili birçok şey anlatmak istemiştir. Şair Nef'î'ye göre Mevlânâ Kur'an'ın özünden konuşmaktadır. Mevlânâ'nın beyitlerinin her bir cümlesi Nef'î'ye göre nasihat verici ve düşündürücüdür. Ona göre Mevlânâ'nın her sözünün damlası denizleri de aşan bir ummandır. Nef'î ayrıca bu beytiyle Mevlânâ'nın sözlerinin Kur'an-ı Kerime ters düşmediğini bilakis onun sözlerinin Kur'an-ı Kerimle son derece uyumluluk arzettiğini belirtmek istemiştir. Yine Nef'î'ye göre Mevlânâ'nın sözleri evrensel bir karakter arz ederek çağları ve okyanusları aşan zaman ve mekâna meydan okuyan bir özelliğe sahiptir. Ona göre onun sözleri öyle bir sözdür ki o sözlerin üzerinde düşündükçe onlar çok derin anlamlar ihtiva eden zengin bir yapıya sahiptir. Mevlânâ, Nef'î üzerinde öylesine derin ve içten etkiler bırakmış olmalı ki Nef'î bu beyitleri yazarken Mevlânâ'ya ayrıca değer ve önem atfeder.

Nef'î, gönlünü Mevlânâ'ya kaptırması olduğunu ifade ederek ondan başkasına kaptırılan gönlün küfür içinde olduğunu belirtir. Nef'î, şu ifadeler ile Mevlânâ'ya övgüde bulunur: "*Mevlânâ gibi Allah'ın huzurunda oturan bir padişah, benim kalbimin de arşa varan tahtının padişahıdır. Veliler içinde yegâne müctehid ki hakikatte, gönlümün ondan başkasına uyması küfre vesiledir. Düşünce esnasında canımın arkadaşı da odur, tevhid yolunda gönlümün kendisine uyduğu da. Onunla birlikte tamamen aşkım ve baştan ayağa muhabbetim; gönlümün hayatı ve gıdası onu anmaktır. Ben ondan ne feyizler aldım ve hâlâ da alıyorum. Mevlânâ'nın temiz türbesinin kubbeleri, daima gönlümün cana can katan âşıkâne nağmeleriyle dolsun!*"⁶⁴ Gönül kelimesiyle aynı anlama gelen kalp kavramının İslam dininde büyük önemi vardır. Çünkü imanın ilk şartı kalp ile tasdiktir. Dil ile ikrar ise bundan sonra gelmektedir. Zira Mevlânâ kaleme almış olduğu eserlerinde genellikle gönüllere seslenerek insanları coşturmuştur.⁶⁵ Nef'î burada Mevlânâ'nın bizzat gönüllere hitap ettiğinin bilincinde olmalı ki gönül kelimesini çok sık kullanmakta ve gönlü ön plana çıkarmaktadır. Nef'î ayrıca bu beytiyle Allah'ın varlığı ve birliği konusunda Mevlânâ

⁶³ Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 49.

⁶⁴ Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 53.

⁶⁵ O kadar çok coşturmuştur ki sadece Müslümanlar değil, hem döneminde Konya'da yaşayan hem de günümüzde diğer din mensupları da Mevlana'nın sevenleri ve hayranları olmuşlardır (Rıfat Atay, "Mevlana'nın Hıristiyanları, Hıristiyanların Mevlanası," *Mevlana Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri* (Manisa 2007), 51-56; Rıfat Atay, "Dinsel Çoğulculuk Açısından Farklı Mevlana Okumaları: Bir Çözümleme Denemesi," *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 16 (Temmuz-Aralık 2006), 77-99).

ile aynı çizgide olduğunu ifade ederek gönlünü onun gönlünde eritmektedir. Yine Nef'î bu beytiyle Mevlânâ'nın sözlerinin bol ve bereketli olduğunu belirterek o sözlerden ruhunun beslendiğini ve psikolojik anlamda ruhunun huzura ve sükûna kavuştuğunu ifade eder. Aksi takdirde kalbin ve gönlün rahatsız olması demek insanın bir takım ruhsal sıkıntı, kaygı ve bunalımlar içinde yaşaması demektir. Aslında Nef'î burada kalp ve gönül ilişkisinin önemine vurguda bulunmak istemiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de kalp ve gönül ile ilgili olarak şu ayetler bulunmakta ve Nef'î'nin gönlün önemi ile ilgili düşüncesini desteklemektedir: *“Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırursa ona yol gösteren olmaz.”*⁶⁶ Yine kalp ve gönül ile ilgili başka bir ayette de şu ifade yer almaktadır: *“Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.”*⁶⁷

Nef'î, yine Mevlânâ'ya yazdığı bir kasidesinde gönlünün hallerinden söz eder. Mevlânâ, Nef'î'nin gönlünde merkezi bir konumdadır. Çünkü ona göre Mevlânâ gönül âleminin eridir. Tevhidi ve dervişliği kavramak herkesin bildiği şeyler değildir. Bunlar Nef'î'ye göre ince anlamlarla yüklüdür. Zira Nef'î bu hususla ilgili olarak şunları ifade etmektedir: *“Hakkında yazılan kuru softalık iddialarıyla bazıları Allah yolunun rindleri meşrebinden uzak kaldılar. Gönlümün durumundan üç varlık haberdardır: Allah, tefekkür ve Mevlevî-i Rum. Onun kapısında Allah için secde ediyorum. Yoksa gönül âleminde benim Mevlevim başkadır.”*⁶⁸ Nef'î'ye göre Mevlânâ gönül âleminde hakikat sınırlarını yansıtan bir ayna gibidir. Gönül madde âleminde görülmeyen görüntülerin seyredildiği ilâhî bir âlemdir. Her insanda bir gönül aynası olduğuna göre, onun temiz olması insanın elindedir. Eğer insan onu temiz tutmaya çabalarsa Allah'ın yardımını görür. İşte Mevlânâ bu yardıma ve nefsi temizlemeye mazhar olmuş birisidir. Gönül konusunda Nef'î'nin Mevlânâ'nın Mesnevi'sinden önemli derecede etkilendiğini görmekteyiz.⁶⁹

Sonuç

⁶⁶ ez-Zümer 39/23.

⁶⁷ el-Enfâl 8/2.

⁶⁸ Atalay, *Nef'î Farsça Divân Metin –Çeviri*, 55.

⁶⁸ ez-Zümer 39/23.

⁶⁹ Şefik Can, *Mevlânâ-Hayati, Şahsiyeti Fikirleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1995), 414.

Nefî'de Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ sevgisinin ele alındığı bu makalede aşk, sevgi ve gönül kavramlarının Nefî'nin dinî yaşayışını önemli derecede etkilediği görülmektedir. O, bu kavramlarla ilişkili olarak yazdığı beyitlerde genellikle içten, duygusal ve coşku dolu ifadeler kullanmıştır. Onun beyitleri ilâhî aşk, Hz. Muhammed ve Mevlânâ üçgeninde ele alındığında genellikle bu kavramların aşk üzerine temellendirildiği görülmektedir. Nefî'ye göre ilâhî aşk, varoluşun ve olgunluğa ulaşmanın en önemli kaynağıdır. Nefî'nin yaratılış teorisine göre evren aşk ile yaratıldığı gibi, maddenin ve ruhun oluşumu da aşk ile gerçekleşmektedir. Nefî'nin Farsça Divanı'nda hâkim olan unsurlardan ikisi gönül ve aşk'tır. Ona göre aşk hayatı gönülde başlar ve gönülde biter. Allah sevgisinin yeri gönüldür. Nefî'ye göre âşıkların gayesi zât tevhidini yaşamaktır. Nefî'nin Farsça Divanı'nda aşk konusunda bir hayli benzetme ve mecaz vardır. Bu mecazların çözümlenmesiyle Nefî'yi yetiştiren iklim ve değerler sistemi hakkında birçok ipuçları görülmektedir. Nefî'nin aşk felsefesi dinamik bir yapı arzeder. Nefî'nin şiirlerindeki dil özelliklerinden en dikkate değer olanı kullandığı deyim ve ifade kalıplarının yapısıdır. Onun Farsça Divanı'ndaki deyimler bir kitap çapında olup bunlar anlamlandırılarak ayrıca değerlendirilmelidir. Sözü geçen deyimler içinde “Nefîce” birçok deyim vardır. Nefî bu yönüyle, özgün, orijinal ve tektir.

Hız. Âdem ile başlayan manevi rehberlik geleneği peygamberler silsilesinin sonuncusu Hız. Muhammed tarafından devam ettirilmiştir. Hız. Peygamber, manevi hayatında diğer peygamberler gibi vahiyle belirlenen ve nübüvvetinin gereği olan görevlerini yerine getirmekle birlikte, manevi hayatında diğer peygamberlerden farklı kendine özgü bazı yaklaşım ve tecrübeleri de söz konusudur. O, hem vahye hem de ona göre inşa ettiği dinî tecrübesine dayanan kendi manevi hayatı doğrultusunda ashabını eğiterek onların daha sonraki nesillerin örnek alacakları kâmil insanlar ve mürşitler olmalarını sağlamıştır. Nefî, Hız. Muhammed'e olan derin saygı ve sevgisini şiirlerinde yansıtmıştır. Nefî bu şiirlerini yazarken Hız. Muhammed'i büyük bir içtenlik ve samimiyetle övmüştür. Onun bu övgüsü duygu ve heyecan yüklü olmuştur. Bilindiği gibi Nefî, Mevlânâdan sonra yaşamıştır. Çünkü Nefî, şiirlerinde sık sık gönülden bahsetmekte ve Mevlânâ'ya gönderme yapmaktadır. Nefî, özellikle Mevlânâ'nın sözlerinin inci gibi değerli olduğundan bahseder. Esasında Nefî'nin hem Hız. Muhammed hem de Mevlânâ ile aynı çizgide olması normal karşılanmalıdır. Çünkü Nefî de bu şahsiyetler gibi ilâhî aşkı yaşamlarının potasında eritmişlerdir.

Kaynakça

- Akkuş, Metin. *Nef'i Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. *Ahmet Yesevi'nin Rumelili Bir Takipçisi: Üsküplü Atâ Tuhfetü'l Uşşâk*. Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Aktepe, Orhan. "Peygamberler Arasında Üstünlük Meselesi". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 5 (2017): 11-22.
- Allport, Gordon. W. *Birey ve Dini*. (Çev. Bilal Sambur). Ankara: Elis Yayınları, 2004.
- Atalay, Mehmet. *Nef'i Farsça Divân Metin-Çeviri*. İstanbul: Demavend Yayınları, 2019.
- Atay, Rıfat. *God Between Reason and Experience*. Ankara: Sonçağ Akademi Yay., 2019.
- Atay, Rıfat. Mevlana'nın Hıristiyanları, Hıristiyanların Mevlanası. *Mevlana Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri* (Manisa 2007), 51-56.
- Atay, Rıfat. Dinsel Çoğulculuk Açısından Farklı Mevlana Okumaları: Bir Çözümleme Denemesi. *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 16 (Temmuz-Aralık 2006), 77-99.
- Atay, Rıfat. Bir Arada Yaşama Tecrübesi Olarak Mevlevilik: Eva de Vitray-Meyerovitch'le Tekerleğin Poyrasına Yolculuk. *Milel ve Nihal*, 6 (2) (2009), 87-101
- Atay, Rıfat. Peygamber Varisi Mevlana: İnsan Sevgisi Merkezli Çoğulcu Bir Okuma Denemesi. *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 17, (Ocak-Haziran 2007), 113-122.
- Başdaş, Cahit. *Sihâm-ı Kazâ*. İstanbul: Kriter Yayınları, 2020.
- Buhâri, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Can, Şefik. *Mevlânâ-Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1995.
- Demirci, Mehmet. "Hakikat-ı Muhammediyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/180. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Egemen, Bedii Ziya. *Din Psikolojisi: Saha, Kaynak ve Metod Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1952.
- Freud, Sigmund. *Bir Yanılsamanın Geleceği*. (Çev. Aziz Yardımlı) İstanbul: İdea Yayınevi, 2000.
- James, William. *The Varieties of Religious Experience*. USA: Penguin Books, 1982.
- Jeeves M. A., "Din Psikolojisi." (Çev. Ahmet Albayrak), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (2) (2010): 275-286.
- Jung, Carl. G. *Din ve Psikoloji*. (Çev. Ender Gürol) İstanbul: Oluş Yayınları, 1965.
- Kara, Kerim. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Kalp-Gönül. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6 (14) (2005): 483-523.

Karahan, Abdulkadir. *Nefî Divanından Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

Kayıklık, Hasan. *Tasavvuf Psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.

Kırkkılıç, Ahmet. *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1996.

Kızılgeçit, Muhammed. *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahih*. (Tahk: M. Fuâd Abdalbâkî), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.

Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/18. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf: İslamda Ruhi Hayat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989.

Şahin, Mehmet (2020). "Etvâr-ı Seb'a Geleneği ve Vâhib Ümmî'de Etvâr-ı Seb'a", *Turkish Studies: Comparative Religious Studies* 15 (1), 77-96.

Şahin, Mehmet ve Göküş, Şeref. (2020). "Şeyh Ahî Dâ'î Fütüvvetnâmesi'nde Ahlâkî Değerler". *Turkish Studies: Comparative Religious Studies* 15 (2), 243-252.

Şahin, Mehmet (2019). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Yûsuf u Züleyhâ Hikâyeleri ve Muhammed b. İbrahim'in Yûsuf u Züleyhâ'sı*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2019.

Şimşek, Halil İbrahim. "Tasavvufî Düşüncede Hz. Muhammed Algısı". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/21 (2012): 29-52.

Tatçı, Mustafa. *Yûnus Emre Divânı 1*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

Türcan, Galip. "Ümmî Bir Peygamber: Hz. Muhammed". *III. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri*. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. 165-180. Isparta: 2000.

Wundt, Wilhelm Max. *Milletler Ruhiyatı Esasları: İptidai İnsan* (Çev. Ziya Talat) İstanbul: Remzi Kütüphanesi, 1934.

Yalçın, İdris. *Nefî'nin Şiirlerinin Psikanalitik Açından İncelenmesi*. Batman: Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi, 2013.

Yavuz, Kerim. Din Psikolojisinin Araştırma Alanları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1982): 87-108.

Yiğit, Fevzi. Ayna Sembolü Çerçevesinde Metafiziksel Anlatımlar: İbnü'l-Arabî Örneği. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2019): 248-266.

Yiğit, Fevzi. *İbn Arabî Metafizikinde İnsan*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2016.